

Asimilace písemné předlohy Comenia Script s edukačním procesem primární školy

Martina FASNEROVÁ

Assimilation of Handwriting Model Comenia Script with the Educational Process of Primary School

Abstract: Since 2010, the primary school pupils to submit further written draft, under the name Comenia Script. In this connection it was implemented as supporting research aimed at assimilation handwriting model Comenia Script to Czech schools. The chapter will describe the positives and negatives of the new originals written and its adaptation to teaching the Czech language with regard to the development of literacy of primary school pupils. Due to the potential variability of individual graphemes while practicing writing with writing the draft Comenia Script happens that the written text becomes sometimes difficult for students to read backwards. In such cases are pupils limited, (disadvantaged) obtaining information from the text, which is technically not read properly.

Key words: Handwriting model, Joined-up linear handwriting, Comenia Script, Primary education, Primary school, Educational process, Pupil literacy

Úvod

V kontextu současných politických, společenských a sociálních změn nejen v Evropě, ale v celém světě, se stále častěji setkáváme s pojmy

gramotnost, informační gramotnost, komunikační dovednost, interpretace (svých názorů a vlastních myšlenek) a porozumění. Tyto dovednosti (vědomosti, postoje, návyky) vyspělá společnost vyžaduje nejen po dospělém jedinci, ale také po studentech, žácích i dětech. Lze konstatovat, že pokud nebudou jedinci vybaveni kompetencemi verbální komunikace (ať už mluvené, či psané, potažmo nebudou-li gramotní), nebudou mít možnost adekvátního a plnohodnotného uplatnění ve vyspělé společnosti.

Proces získávání a tvorby kompetencí jakéhokoliv zaměření a druhu je velmi náročný, složitý a dlouhodobý. Z těchto důvodů je potřeba s jejich utvářením a kladením základů začít již v raném věku vývoje dítěte. Základem veškerého poznání a počátečního učení je rodina. Její nejužší členové se zásadně podílí na rozvoji dovedností a schopností jedince. Tento proces učení však probíhá spontánně a intuitivně, prostřednictvím empatie, která je u dětí formována. Cílevědomý a systematický rozvoj daných schopností a dovedností přichází s institucionálním vzděláváním v mateřské škole. Domníváme se, že problematiku čtenářství a čtenářské gramotnosti je nutné řešit již v preprimárním vzdělávání, tedy v nejútlejším věku dítěte. Je žádoucí hledat a najít takové výukové metody, formy a prostředky, které by explicitně, ale přitom podprahově ovlivňovaly myšlení dětí tím směrem, které by vedlo k potřebě čtenářství, a tím k rozvoji čtenářské gramotnosti. Svět dítěte předškolního věku (3–6 let) se vyvíjí velmi intenzivně na základě rozvoje řeči, a to jak nasloucháním, tak reprodukcí. Současně s rozvojem kresby, hrubé a jemné motoriky, nesmíme zapomínat ani na rozvoj rytmu, který je pro danou řeč typický. Tyto aspekty vedou k přirozenému a systematickému nácviku nejen vlastního čtení s porozuměním, ale zároveň k nácviku psaní. Čtení od psaní nelze oddělit, neboť jejich elementární výuka probíhá v úzké kompatibilitě. V preprimárním vzdělávání nedochází k systematickému učení čtení a psaní, ale jsou kladeny základy pro jejich úspěšný rozvoj v elementární třídě. V této souvislosti lze zároveň hovořit, jak uvádí autorky Liptáková, Cibáková (2013, s. 7) o rozvoji recepční textové kompetence, což znamená, že bychom měli postupovat od implicitních k explicitním znalostem žáka, neboť se jedná o proces a strategii porozumění textu, který žák slyší

a teprve posléze dochází i k zrakovému vnímání textu. U čtení mluvíme o akustickém vnímání textu, u psaní o vizuálním vnímání textu. Obě složky jsou při nácviu čtení a psaní, popř. kladení základů čtenářské gramotnosti od sebe neoddělitelné.

Cílem elementárního vzdělávání není pouhé osvojení dovedností číst a psát. Samotné čtení je pouze předpokladem pro získávání znalostí a rozvíjení celé řady dovedností z různých oborů lidské činnosti. Čtení je tak prostředkem dalšího vzdělávání na primární škole. Rostou nároky na kvalitu čtenářského výkonu, gramotnost se chápe jako schopnost operovat s informacemi, je kladen důraz na funkční využití čtení. „Preferovaným obecným cílem je rozvoj čtenářské gramotnosti napříč kurikulárními oblastmi, což by mělo naučit žáky využívat čtení v běžných životních situacích.“ (Wildová, 2012, s. 47) Současně se opouští pojetí gramotnosti jako souboru dovedností dosažitelných během elementární výuky čtení a psaní a začíná se na ni pohlížet jako na nezbytný předpoklad celoživotního učení. Výstižně shrnuje dosavadní poznatky o gramotnosti Doležalová (2005, s. 14), která uvádí, že „gramotnost znamená ovládnutí různých druhů komunikace za účelem začlenění jedince v dané společnosti, pro jeho uspokojivé konání a bytí ve prospěch svůj i druhých. Jedná se o schopnost, která mu umožní řešit proměnlivé problémy denního života. ... V moderních civilizacích zahrnuje gramotnost základní a vyšší stupně gramotnosti“.

Problematikou gramotností se pro svou aktuálnost zabývají odborníci v českém školství od doby, kdy testovaní žáci dlouhodobě vykazují velmi podprůměrné výsledky ve srovnání s výsledky žáků v ostatních evropských zemích. Česká republika je konfrontována ve výzkumech uvedených oblastí v rámci Evropské unie s ostatními evropskými státy. V této souvislosti lze hovořit o „skryté ngramotnosti“, kdy se jedná pouze o čtení technické stránky procesu a zároveň jeho zapsání.

1 Písmo jako součást čtenářské gramotnosti

Jak jsme již uvedli výše, čtení a psaní u začínajících čtenářů a písarů nelze od sebe oddělit. I písmo sehrává v životě člověka velmi významnou úlohu. V elementární třídě se žáci učí psát podle písemných předloh tak,

aby napsaný písemný záznam byl zpětně čitelný, a aby z něho dokázal pisatel použít další informace popř. s ním dále pracovat. Lze tedy považovat písemný záznam žáka jako učební úlohu, se kterou bude dále pracovat a zjišťovat z ní potřebné informace. Učební úloha je jedním z nejdůležitějších nástrojů, směřujících k aktivitě žáků, prostřednictvím které dochází k naplňování vzdělávacích cílů (Kalhous, Obst, 2002).

Na tomto místě je nezbytné zároveň připomenout, že práce s textem patří k nejstarším vyučovacím metodám. „Prací s textem obvykle rozumíme výukovou metodu založenou na zpracovávání textových informací.“ (Maňák, Švec, 2003, s. 64) Prostřednictvím textu žák získává řadu podnětů a poznatků ke svým dalším aktivitám. Ve školním prostředí je nejčastěji pracováno s učebním textem didaktickým, který má podle Maňáka a Švece (2003) základní strukturální prvky, kterými jsou verbální informace, klíčová slova, ilustrace, otázky a úkoly, přílohová část a rejstříky. Tyto texty jsou zprostředkovány žákům ve formě učebnic, nejčastěji v tištěné formě. V současnosti se však setkáváme s daleko produktivnějším a kreativnějším způsobem práce s textem, a to v podobě vlastně psaných textů. Je nutné u žáků podporovat vlastní iniciativu psát texty, které sdělují informace a se kterými žáci dále pracují. Jestliže se aktivně podílejí na vytváření vlastních textů, mluvíme o zážitkovém učení. V případě, že žák píše vlastní text, většinou píše podle té písemné předlohy, kterou se ve škole učí a která je mu nabízena jako prioritní. Po stránce technické je tedy nutné, aby daný text byl zpětně dobře čitelný.

Aktuálním problémem, který nás vedl ke skutečnosti zabývat se písmem žáků primární školy, je možnost variability výběru psacích předloh podle současného kurikula a zároveň jako součást čtenářské gramotnosti.

Původní předloha psacího písma pod názvem jednotažné lineární písmo (dále i JLP), nebo také kličkové písmo či vázané písmo je z roku 1954. Tato předloha byla aktualizována v roce 1967 a podle této předlohy žáci primární školy psali až do roku 1991. V tomto roce bylo povoleno dvojí používání písmene „z“ v takové podobě, jako tomu bylo ještě před vzdělávací koncepcí z roku 1967 (srov. Vodička, 2008). Jednotlivé grafémy jsou opisovány podle normalizované formy, tj. posléze jsou

vratnými tahy a spojovacími oblouky spojovány ve slova, která tvoří věty a následně celé texty. S vývojem osobnosti člověka zjišťujeme, že se písmo žáka s rostoucí písarskou zkušeností a s psychologickým dotvářením osobnosti posměňuje. Současná písemná předloha klade důraz na čitelnost a úhlednost, ale také na rychlost písma (srov. Fasnerová, 2015).

V roce 2010 se objevila ve vzdělávací nabídce některých primárních škol nová předloha písma pod názvem Comenia Script (dále i CS). Tento fakt nás vedl ke zjišťování opodstatněnosti doposud používané normy písma jednotažného lineárního (Fasnerová, 2009–2013) a dále k porovnání písemností žáků podle obou norem písma. Předloha Comenia Script by podle jeho autorky Radany Lencové (2010) měla být pro začínající písáře snazší, neboť se skládá pouze z písmen malé a velké tiskací abecedy. V následujícím textu popíšeme stručně jen základní prvky jednotlivých písemných předloh, které má současná primární škola ve vzdělávací nabídce prostřednictvím svých školních vzdělávacích programů.

2 Jednotažné lineární písmo – dominantní písemná předloha

Jedná se o písmo vázané. Pisatel by měl napsat jednotku řeči (slovo) jedním tahem pomocí spojovacích a vratných tahů. Diakritická znaménka by měl umístit nad grafémy až po napsání celého slova. Ne však u všech grafémů (T, x, K...) je to však možné. Jednotlivé tvary psacích písmen velkých, malých a číslic obsahují, jak uvádí mnoho autorů (Penc, 1968; Křivánek, Wildová, 1998; Hřebejková, 1987), jednotlivé grafické elementy. Jedná se o horní a dolní kličky, horní a dolní, levé a pravé oblouky, horní zátrhy a dolní zátrhy, hadovky, srdcovky a vlnovky a zároveň mnoho druhů obrátů jako, např. obloučkové, kličkové, ostré, a také háčky a spojovací čáry. Při analýze písma hovoříme o kvalitativních znacích písma, neboť jednotlivé grafémy jsou rozděleny do 10 tvarových skupin, podle společných znaků.

Dalším hodnotícím znakem jednotažného lineárního písma je kvantitativní znak, a tím je rychlost písma. Žáci by měli psát přiměřeně rychle a zároveň čitelně tak, aby text byl zpětně využitelný. Je zřejmé, že

písemný záznam žáci používají i v jiných předmětech, než je jen psaní. Proto se učí psát, aby mohli pořizovat záznamy, poznámky, připomínky a posléze se opět k textu vrátet a pracovat s ním.

U jednotažného lineárního písma máme vytvořenou normu pro napsání počtu grafémů za 1 minutu. Přesto učitelé upustili od měření rychlosti napsaných grafémů na 1. stupni ZŠ, neboť se jedná o psychickou zátěž žáků. Poslední výzkum, prováděný v této oblasti potvrdil, že žáci primární školy píšící jednotažným lineárním písmem normu překračují (Fasnerová, 2014, s. 81–95).

3 Comenia Script – minoritní písemná předloha

Ve 21. století se objevil nový typ nespojitého psacího písma, který především preferuje rychlost a jednoduchost. Lidé jsou zvyklí denně používat počítač i pro komunikaci s blízkými lidmi. Pokud i přesto používají psaní rukou, nebývá jejich písmo podobné písmu, které se učili v prvních ročnících základní školy. Mají sklon písmo zjednodušovat, píšou spíše tiskacími znaky, které nejsou dokonale spojené. Lidé dnešní doby jsou v naprosté většině přivykli přicházet do styku s písmem tiskacím (Lencová, 2008).

Písmo Comenia Script obsahuje pouze dvě varianty písmen, a to velké a malé abecedy. Nedělí se již na tiskací a psací, neboť v tiskací a psací formě jsou písmena stejná.

4 Jednotažné lineární písmo versus Comenia Script – kvalitativní posouzení písemných předloh

Jestliže pracujeme s vlastnoručně napsaným textem jako s učební úlohou, tedy chceme-li z textu zpětně získat další informace, či s ním dál pracovat, je velmi důležité, aby námi vytvořený grafický záznam byl bezproblémově opakovaně čitelný. Tyto poznatky nás vedly k tomu, abychom srovnali některé prvky písma žáků základní školy píšící jednotažným lineárním písmem a písmem Comenia Script, které je velmi podobné písmu, které si žáci v pozdějším věku a při vlastní preferenci formy písma zvolí sami. Chtěli bychom tímto získat relevantní

informaci o tom, kterou předlohu písma žákům elementárních ročníků primárně nabízet.

4.1 Vymezení výzkumné oblasti a formulace výzkumného problému

Vzhledem k dodržení objektivitu interpretace jednotlivých výsledků výzkumu jsme pro výzkum vybrali popis písemných dokumentů žáků základních škol, kteří píšou podle dvou zatím schválených předloh písma, a to podle předlohy jednotažného lineárního písma, které se plošně učí ve většině českých škol, a dále podle předlohy Comenia Script, které se postupně zavádí jako nová předloha písma, jež bylo pilotně ověřováno od roku 2010 a povoleno zařadit do školních vzdělávacích programů od roku 2012.

Teoreticky jsme se připravovali na zpracování poznatků studií české odborné literatury, vztahující se k dané problematice. Pro české prostředí jsme vycházeli z poznatků českých autorů. Jak jsme již uvedli, od roku 2010 probíhalo pilotní ověřování předlohy písma Comenia Script. K porovnání obou předloh písma (pokud je to možné) však zatím nedošlo. I z těchto důvodů jsme se přiklonili ke kvalitativnímu srovnání obou dostupných a aktuálních předloh písma.

Na základě studia literatury a zjištění absence empirických výsledků byla výzkumná oblast zúžena a byl stanoven následující výzkumný problém: Jaké jsou klady a zápory jednotažného lineárního písma a písma podle předlohy Comenia Script vzhledem k individuálním zvláštnostem každého jedince?

4.2 Cíle výzkumného šetření

Hlavním cílem výzkumu bylo provést popis a rozbor písemného textu žáků základních škol podle dvou stávajících předloh. Tento text byl napsán jednotažným lineárním písmem a tentýž text byl napsán Comenia Scriptem. Tyto texty byly dále analyzovány a byly popsány klady a zápory písemností zkoumaných žáků. Texty byly analyzovány kvalitativně u každého žáka zvlášť a posléze byly výsledky srovnány.

Byly kladeny tyto podpůrné výzkumné otázky:

- Dělají žáci zřetelné rozdíly ve velikosti jednotlivých písmen velké a malé abecedy při psaní jednotažným lineárním písmem a při psaní Comenia Scriptem?

- Dělalí žáci stejné mezery v písmu u jednotážného lineárního písma a u Comenia Scriptu?
- Jakým způsobem dělí žáci slova na konci řádku, když píší jednotážným lineárním písmem a písmem Comenia Script?
- Které z předloh písma (jednotážné lineární a Comenia Script) je na první pohled úhlednější?
- Jakou roli sehrávají diakritická znaménka u žáků píšících jednotážným lineárním písmem a Comenia Scriptem?
- Jak žáci určují hranici slov ve větě při psaní jednotážným lineárním písmem a při psaní Comenia Scriptem?

4.3 Realizace předvýzkumu a tvorba výzkumného nástroje

Vzhledem k posouzení objektivitý uvedených výzkumných záměrů a k vytvoření uceleného pohledu na posuzování problematiky psaného projevu žáků po stránce formální jsme jako výzkumnou metodu zvolili analýzu a popis psaného projevu žáků. Jde o kvalitativní výzkumnou metodu a z těchto důvodů pro tento výzkum nebyly formulovány hypotézy.

V předvýzkumu jsme ověřili výzkumnou metodu, a to psaní diktátu pro formální rozbor písma žáků základních škol. Nebyly hodnoceny gramatické jevy, které by žáci v tomto období měli zvládnout. Byl sestaven text diktátu pro 2. třídu základních škol, ten byl posuzován nejen odborníky z pedagogických fakult, ale také samotnými učitelkami základních škol. Posléze byl text diktátu upraven a ověřen na vzorku žáků píšících jednotážným lineárním písmem i těch, kteří psali podle předlohy Comenia Script (v té době v pilotním programu). Po ověření skutečnosti, že náročnost textu je vhodná pro námi sledovanou skupinu žáků, byl realizován vlastní výzkumný záměr.

Žáci píšící jednotážným lineárním písmem a žáci píšící podle předlohy Comenia Script psali diktát ve své kmenové třídě se svou učitelkou. Text diktátu byl formulován tak, aby byl vhodný pro věkovou kategorii žáků, pro kterou byl určen, a aby obsahoval hodnotitelné jevy, které jsme si v úvodu vytkli. Text diktátu, totožný pro obě výzkumné skupiny, se skládal z krátkých vět, které netvořily ucelený příběh. Rozborem písemností byly sledovány rozdíly mezi uvedenými předlohami podle výzkumných otázek.

Každý rozbor písemnosti byl posléze doplněn o anamnézu (osobní, rodinnou a školní), přičemž byly hledány souvislosti mezi písemným projevem a individuálními odlišnostmi každého jedince. Anamnézy byly vytvářeny na základě rozhovorů a analýzy školní dokumentace.

4.4 Výzkumný vzorek a jeho charakteristika

Tento výzkumný záměr by měl reagovat na aktuální problémy dnešní pedagogické praxe, a z těchto důvodů se jednalo o záměrný výběr respondentů. U výběru škol, ve kterých se píše podle předlohy jednotázným lineárním písmem, nebyl ve výběru větší problém. Postupovali jsme standartním způsobem. Mechanickou formou byla vybrána jedna základní škola z množství škol, které s Pedagogickou fakultou Univerzity Palackého v Olomouci mají navázanu dlouhodobou spolupráci. V této olomoucké škole jsme vybrali stratifikovaným výběrem (Chráška, 2007) podskupinu žáků druhých tříd. Tuto podskupinu jsme byli nuceni vybrat z důvodů srovnatelnosti s druhou skupinou žáků, a to se skupinou píšící podle předlohy Comenia Script. Již v předvýzkumu jsme pracovali se školou v pilotním programu, neboť bylo vybráno z celé ČR 33 škol, kde probíhalo v letech 2010–2012 pilotní ověřování. I pro realizovaný výzkum jsme záměrným, ale náhodným výběrem zvolili školu, která učí žáky psát v běžném programu svého školního vzdělávacího programu podle již zmiňované předlohy Comenia Script, neboť tato předloha byla povolena MŠMT ČR jako rovnocenná a platná předloha písma pro základní školy v roce 2012. Aby se dalo písmo žáků analyzovat, bylo nutné vybrat žáky minimálně z druhého postupného ročníku, a to koncem školního roku, kdy již mají žáci s plynulým psaním textů jistou zkušenost a technicky písmo zvládají bez větších obtíží (srov. Fasnerová, 2014).

Bylo vybráno 18 žáků 2. třídy základní školy, píšících jednotázným lineárním písmem (10 chlapců a 8 děvčat) a 15 žáků 2. třídy základní školy, píšících podle předlohy Comenia Script (8 chlapců a 7 děvčat).

4.5 Analýza získaných dat

Nejprve byla sestavena anamnéza (částečně rodinná, školní i osobní) žáků píšících jednotázným lineárním písmem a dále byl analyzován

jejich písemný projev (podle výše stanovených kritérií). Tento postup byl aplikován také na žáky píšící podle předlohy Comenia Script.

4.6 Shrnutí a závěry výzkumu

V pedagogickém výzkumu jsme analyzovali a popisovali psaný text žáků 2. tříd z pohledu kvalitativního posuzování. Hlavním cílem výzkumu bylo provést popis a rozbor písemného textu žáků základních škol podle dvou stávajících předloh. Opět připomínáme, že jsme se nezabývali sledováním gramatických chyb, i když jsme si vědomi toho, že umístění diakritiky nad grafémem by mohlo být na hranici posuzování gramatických jevů.

Zajímalo nás, jaké klady a zápory se objevují u jednotlivých psacích předloh písma, které jsou v současné době v primárních školách žákům předkládány.

Vzhledem k tomu, že součástí analýzy písma byla i krátká orientační anamnéza každého žáka, který se na výzkumu podílel, mohli jsme usuzovat i na souvislosti, které mohly ovlivnit psaný projev žáka vzhledem k udělení odkladu školní docházky o jeden rok, naopak v případě potřeby a doporučení neudělení odkladu školní docházky o jeden rok, lateralitě žáka a její vyhraněnosti, oční vadě nebo premisím směřujícím k diagnostice specifických poruch učení nebo již stávajícím grafomotorickým obtížím popř. návštěvnosti mateřské školy. Pro přehlednost připomínáme, že byly kladeny tyto podpůrné výzkumné otázky:

- Dělalí žáci zřetelné rozdíly ve velikosti jednotlivých písmen velké a malé abecedy při psaní jednotažným lineárním písmem a při psaní Comenia Scriptem?
- Dělalí žáci stejné mezery v písmu u jednotažného lineárního písma a u Comenia Scriptu?
- Jakým způsobem dělí žáci slova na konci řádku, když píší jednotažným lineárním písmem a písmem Comenia Script?
- Které z předloh písma (jednotažné lineární a Comenia Script) je na první pohled úhlednější?
- Jakou roli sehrávají diakritická znaménka u žáků píšících jednotažným lineárním písmem a Comenia Scriptem?

- Jak žáci určují hranici slov ve větě při psaní jednotažným lineárním písmem a při psaní Comenia Scriptem?

Přestože se jedná o kvalitativní výzkum, provedli jsme sumarizaci výsledků jednotažného lineárního písma (dále i JLP) i předlohy Comenia Script (dále i CS) dle dílčích pozorovaných cílů pro lepší přehlednost do tabulky. Vzhledem k tomu, že četnost respondentů u jednotlivých pozorovaných písemných předloh byl rozdílný (JLP 18, CS 15), vyjádřili jsme výsledky v procentech.

Posuzované kategorie	Jednotažné lineární písmo JLP		Comenia Script CS	
	správně	nesprávně	správně	nesprávně
Rozdílnost písmen velké a malé abecedy	14 (78 %)	4 (22 %)	12 (80 %)	3 (20 %)
Mezery mezi písmeny	17 (94,5 %)	1 (5,5 %)	9 (60 %)	6 (40 %)
Správné dělení slov na konci řádku	13 (72,5 %)	5 (27,5 %)	5 (33,4 %)	10 (66,6 %)
Globální úhlednost písma	12 (66,5 %)	6 (33,5 %)	14 (93,4 %)	1 (6,6 %)
Absence diakritických znamének	14 (78 %)	4 (22 %)	12 (80 %)	2 (20 %)
Hranice slov ve větě	15(83,4 %)	3 (16,6 %)	9 (60 %)	6 (40 %)

Tabulka 1 Popis výsledků JLP a CS

Komentář: z tabulky č. 1 vyplývají zajímavé výsledky, na které je potřeba upozornit. Celková, globální úprava písemností byla hodnocena lépe u předlohy Comenia Script, a to v 93,4 %, na rozdíl od jednotažného

lineárního písma, kdy úspěšnost úpravy písma byla hodnocena kladně pouze v 66,5 %. Z toho výsledku vyplývá závěr, že písmo Comenia Script dělá dojem velmi úhledného písma i u začínajících písařů. Vzhledem k tomu, že úhlednost písma je jednou ze základních hodnocených kategorií písma, můžeme říct, že Comenia Script tento požadavek splňuje a vychází lépe než jednotažné lineární písmo.

Naopak ve stanovení rovnoměrnosti mezer mezi jednotlivými písmeny splňuje požadavek správnosti jednotažné lineární písmo ve 94,5% a nesprávně pouze 5,5 %, na rozdíl od Comenia Script, kde správně mezery píše 60% a nesprávně 40% respondentů. Domníváme se, že 40 % nesprávně píšících žáků je poměrně vysoké číslo. Je to možná způsobeno variabilitou těchto mezer, kterou autorka předlohy umožňuje. Vzhledem k vývojové psychologii (srov. Vágnerová, 2008) musíme konstatovat, že psychologické aspekty pro čtení a psaní neumožňují tak malým žákům prostřednictvím rozlišovacích schopností zřejmě tuto mezeru stanovit dostatečně jednotně v celém textu. Tento fakt, jak jsme i pozorovali, způsobí i zpětně obtížné čtení textu u těch žáků, kteří danou mezeru grafémů ve slovech nedodrží. V souvislosti s mezerou u jednotlivých grafémů musíme vyhodnotit i mezery slov ve větě. I tady se potvrzuje skutečnost, jak je z tabulky zřejmé, že hranici slov ve větě určují lépe žáci píšící jednotažným lineárním písmem, a to v 83,4 % a nesprávně v 16,6 %, kdežto u žáků píšících Comenia Script správně určí hranici slov ve větě pouze 60 % žáků a 40 % žáků nesprávně. Vysvětlení je logické, neboť u jednotažného lineárního písma se snažíme napsat slovo jako jednotku věty jedním tahem (pokud to jde), a tím žáci logicky pochopí soudržnost a správnou funkci slov ve větě. U předlohy Comenia Script opět narážíme na vývojové zvláštnosti žáků mladšího školního věku a jejich rozlišovací schopnost, a z těchto důvodů i zřejmě vyšší chybovost a neúspěšnost. S tímto poznatkem souvisí i další pozorovaný jev, a tím je dělení slov na konci řádku. Úspěšnější byli opět žáci píšící jednotažným lineárním písmem (72,5 % správně rozdělených slov a 27,5 % nesprávně), kdežto u předlohy Comenia Script nesprávně dělilo slova na konci řádku 66,6 % respondentů. Tato skutečnost opět souvisí podle našeho názoru s tím, že slovo u některých písařů není opticky svázáno dohromady, a proto se jim hůře dělí slova na slabiky,

nebo jednotky, kterými lze slova rozdělit. Opět to souvisí s vazebností písmen, která je typická pro jednotažné lineární písmo.

Pouze dvě námi pozorované kategorie (vzhledem ke stanoveným dílčím cílům) vykazovaly podobné výsledky. Byla to rozdílnost mezi písmeny velké a malé abecedy, kde se výsledky jevily u obou předloh jako srovnatelné, jak tabulka 1 uvádí, a dále v zaznamenávání diakritických znamének, kde žáci píšící podle jednotažného lineárního písma i předlohy Comenia Script zaznamenávali diakritická znaménka nad grafémy správně téměř v 80 %.

Vzhledem k tomu, že se jedná o kvalitativní výzkum a byly prováděny anamnézy žáků, sledovali jsme spíše ze zájmu, jestli se do písma nepromítnou i jiné aspekty, které by mohly písmo žáků primární školy v době jeho nácviku a při nedokončeném psychickém vývoji jedince (srov. Vágnerová, 2008) ovlivnit.

Při posuzování jednotažného lineárního písma se ve skupině vyskytli 4 leváci bez výraznějších obtíží, pouze v jednom případě se grafomotorické obtíže objevily již před nástupem k povinné školní docházce. Grafomotorické obtíže před nástupem do školy byly zaznamenány u 4 dětí (většinou ve spojitosti s vadou řeči), ale pouze ve 2 případech se projevily tyto obtíže při psacím projevu žáků. Všichni žáci, kromě jednoho, navštěvovali mateřskou školu, z čehož usuzujeme, že po stránce přípravy k povinné školní docházce byli dobře vybaveni. Odklad povinné školní docházky jsme zaznamenali u poloviny žáků, což je poměrně mnoho, nicméně po stránce grafomotorické to žákům neuškodilo, ba naopak. Při odkladu školní docházky o 1 rok a z dostupných výzkumu (srov. Šmelová, Petrová, Suralová, 2012) usuzujeme na vyzrálост žáka nejen po stránce kognitivní, ale zejména po stránce připravenosti k povinné školní docházce, kam spadá i fyziologie vlastní ruky podpořená osifikací zápěstních kůstek, čímž dochází ke zpřesnění a zlepšení manipulace s drobnými předměty a zejména k rozvoji jemné motoriky jako úspěšného předpokladu pro psaní. Oční vada byla zaznamenána ve 3 případech, ale na kvalitu psaní z našeho pohledu neměla žádný vliv. Indicie k vývojové specifické poruše učení se objevila u 4 žáků, ale vždy ne osamoceně, ale v souvislosti s jinými obtížemi, takže nelze zatím rozhodnout, zda se opravdu jedná o budoucí dysfunkce.

U kvalitativního posuzování písma Comenia Script byl udělen odklad povinné školní docházky pouze 2 dětem, což bylo výrazně méně než v první skupině. Ani grafomotorické obtíže před nástupem do školy se významně nepodílely na zhoršené kvalitě písma. Všichni žáci před vstupem do základního vzdělávání navštěvovali MŠ. Proto předpokládáme, že byli vybaveni kompetencemi k úspěšnému plnění školních povinností. Leváci byli 2, bez jakýchkoliv obtíží souvisejících s písemným projevem. Oční vadu měli 2 žáci, ale bez vážnějších vlivů na písmo a premise dysporuch nebyla zaznamenána ani u jednoho žáka.

Ze závěrů předkládaného výzkumu lze konstatovat, že obě zkoumané písemné předlohy mají své klady a zápory, jak jsme předpokládali. Písmo žáků píšící podle předlohy Comenia Script je písmem zanechávající dojem vysoké úhlednosti a pravidelnosti. Nedostatkem je však obtížná zpětná čitelnost při chybném umístění mezer jak v jednotlivých grafémech, tak v hranicích slov ve větě. Naopak písmo jednotážné lineární vzhledem ke své přirozené vazebnosti žákům napomáhá v dodržování hustoty a rytimizace v písmu. Obtížné pro začínající písáře je u jednotážného lineárního písma dodržet stejnoměrnost písmen, což může vést k neuspořádanosti, tedy vykazuje nižší úpravu písemností než předloha Comenia Script.

Závěr

Písmo a ruční psaní je velmi osobní a specifickou záležitostí každého člověka. S psací podobou písma se sekávají děti již v útlém věku, tedy v elementární třídě, a celý život je písmo provází. Je zřejmé, že ne v takové míře jako při získávání dovednosti psát a zároveň číst, neboť tyto dvě činnosti, jak jsme již popsali, spolu úzce souvisí. V základním vzdělávání nám jde především o to, seznámit žáky s technikou psaní a vybavit je takovými kompetencemi, které by rozvíjely jejich další osobnostní i profesionální růst zejména pro plnohodnotné uplatnění ve společnosti.

V poslední době se stále častěji srovnáváme s ostatními evropskými státy, a to nejen v oblasti hospodářské, politické, výrobní, ale také v oblastech poskytované úrovně služeb ve zdravotnictví, sociálním zabezpečení a zejména ve vzdělávání. Ve vzdělanosti národa je veliký

potenciál celého národa. S přijetím výsledků Lisabonské konference (2001) a vytvořením reformy v českém školství (srov. Jeřábek, Tupý, 2007) jsme se velmi přiblížili svými strategiemi k evropskému společenství ve výstupech, které od vzdělávání očekáváme. Je však zřejmé, že každý národ musí ve vzdělávání vycházet ze svých historických kořenů a měl by dodržovat autonomii svého státu a tradic, které jsou nezastupitelné a originální pro každou zemi. Tyto faktory sehrávají důležitou roli i v historii a tradici českého rukopisného psaní. Přestože se snažíme o jednotu výstupů ve vzdělání jedinců v rámci Evropské unie, je potřeba neopomíjet historické zákonitosti každého národa.

V současné době a v návaznosti i na další výzkumy, které jsou a byly realizovány nejen při srovnávání dostupných písemných předloh v rámci České republiky, ale také sledováním písemného projevu žáků primární školy píšicích jednotazným lineárním písmem, nevidíme žádný důvod měnit doposud užívanou předlohu psacího písma v našich základních školách, kterou je právě jednotazné lineární písmo. I když se někdy jeví tato předloha jako ojedinělá v rámci zemí Evropské unie, českým podmínkám a poměrům ve vzdělávání žáků maximálně vyhovuje, a jak ukazují výzkumy, není žádný závažný důvod uvažovat o plošné změně této předlohy. Je zřejmé, že se i do českého písma budou vkrádat inovativní prvky ve formě jiných tvarů či metod, kterými budou vyučovány. V tomto případě prostor pro takovou změnu umožňují právě školní vzdělávací programy, které mohou tyto tendence a změny do svých představ o vzdělávání implementovat, zejména tehdy, pokud o tomto postupu a změně přesvědčí i rodiče žáků, kteří danou školu navštěvují. V souvislosti s námi řešenou problematikou se jeví plošné zavádění nové předlohy písma do škol pod názvem Comenia Script irrelevantní. Po stránce kvalitativního posuzování jednotazného lineárního písma se neobjevují žádné problémové oblasti a závažné nedostatky v zmíněném rukopisném písmu. V této souvislosti je zajímavý i poznatek, že žáci, kteří nejsou seznamováni s písemnou předlohou jednotazného lineárního písma ho nedokáží dekodovat. Naopak žáci píšící JLP dekodují text CS (pokud je napsán správně) snadno.

Výuka psaní probíhá primárně v elementární třídě, kde se pedagogové věnují této činnosti v kompatibilitě se čtením, avšak výuka psaní

pokračuje i ve vyšších ročnících (2.–3. třída, podle stanoveného ŠVP). V elementární třídě při nácviu psaní jde zejména o techniku psaní. Ve vyšších ročnících psací dovednost žáci upevňují a automatizují. Písmo až poté začnou používat jako komunikační prostředek. Psací písmo žáci během základního vzdělávání používají ve všech vzdělávacích oblastech a předmětech.

Veškeré získané kompetence v oblasti čtení a psaní je nutné vidět i v širším kontextu, a to jak jsme se již zmínili v úvodu kapitoly, v souvislosti se čtenářskou gramotností. Základy čtenářské gramotnosti v rámci zdokonalování úrovně percepce a přípravy zejména na elementární čtení a psaní jsou kladeny již v preprimárním vzdělávání a v primárním vzdělávání jejich dovednost zdokonalujeme, rozšiřujeme a připravujeme žáky na větší angažovanost v rámci metakognice ve čtení. Prostřednictvím učebních úloh ve čtení podporujeme u žáků autonomii, která je hlavní složkou vnitřní motivace. Daná autonomie ve čtení je také rozvíjena vlastní tvorbou psaného textu. Při automatizaci psaní si každý žák začne vytvářet své vlastní texty, nejen v oblasti literatury a čtenářství, ale z různých vědních oborů či zájmových oblastí, přiměřeně svému věku a svým schopnostem a dovednostem. Na základě těchto znalostí a dovedností pak sledujeme korelaci angažovanosti a metakognice se čtenářskými dovednostmi (PISA, 2006). V této fázi je nesmírně důležité, aby vlastnoručně psaný text, ze kterého žák bude čerpat další vědomosti a znalosti, popřípadě rozvíjet dále své schopnosti, a v této fázi se chová daný text jako učební úloha, byl pro žáka lehce zpětně čitelný. Z těchto důvodů jsme se zabývali relevantností předkládání písemných předloh žákům v nejútlejším věku jejich vzdělávání.

V této souvislosti je žádoucí také upozornit na metody, kterými se dané předlohy vyučují v elementárních třídách. V České republice je nejvíce ukotvena analyticko-syntetická metoda, kterou učitelé nejvíce preferují ve výuce čtení a psaní, ale setkáváme se i s metodou genetickou, popř. metodou globální. I alternativní metody se v českých školách objevují v poslední době častěji (např. splývavé čtení). Od učitelů elementaristů se vyžaduje, aby nejen naučili žáky správně technicky číst, tedy daný text dekodovat, ale aby danou vyučovací metodou variovali natolik, aby rozvíjeli i čtenářskou gramotnost. V této souvislosti jsme se

setkali s novou rozvíjející se metodou v zahraničí, která by mohla souviset s předlohou Comenia Script v českém prostředí. Jedná se o metodu čtení bez slabikáře (srov. Spitta, 2000).

Jedná se o metodu neoddělitelnosti čtení od psaní, které se vyučuje v elementární třídě paralelně. Žáci neobdrží od učitele jednotnou učebnici ve formě Slabikáře popř. Živé abecedy, kde by byl popsán jednotný metodický postup, jak čtení a psaní vyučovat a vyvozovat jednotlivé grafémy a fonémy, ale žáci si učebnice vytváří sami. Nově vyvozená písmena zapisují (začínají hůlkovým písmem velké tiskací abecedy) a posléze skládají do slabik, slov, krátkých vět až smysluplných textů. Jestliže přicházíme s touto metodou je zjevné, že žáci musí dbát na to, aby jejich text byl zpětně srozumitelný a čitelný. Výhodou této metody je to, že žák se aktivně podílí na vyučování a vytváří si kladný vztah ke čtení a následně rozvíjí čtenářskou gramotnost. Tato metoda rozvíjí u žáků kreativitu a podporuje individuální zvláštnosti žáků (srov. Wildová, 2012). K vlastně vytvořeným textům má žák osobitý vztah, neboť v nich popsal svou životní realitu, a tím se sám vnitřně motivuje pro další vlastní tvorbu (srov. Ulich, 2001).

Je zřejmé, že v současné době se nejvíce v České republice přibližuje této progresivní vyučovací metodě písmo Comenia Script. Jak jsme již uvedli dříve, předloha Comenia Script se však skládá z grafémů velké a malé tiskací abecedy. Metoda bez slabikáře je založena pouze na grafémech velké tiskací abecedy.

Nesmíme opomenout fakt, že v anglosaských zemích se běžně píše písmem nazvaným script, ze kterého česká předloha Comenia Script vychází. Jsme si vědomi toho, že v rámci globalizace celého světa, zejména pak evropských států je žádoucí sjednotit výstupy ve vzdělávání na přibližně stejnou úroveň, aby se i Češi uplatnili na světovém (evropském) trhu práce. Tak, jak se vyvíjí osobnost člověka, tak se zároveň vyvíjí jeho písemný projev. Písmo se během života mění a mění se s ním i tvary grafémů. To však nic nemění na skutečnosti, že bychom měli respektovat tradice, ze kterých vzdělanost každého národa vychází. Jestliže se české děti naučí psát jednotažným lineárním písmem v jeho počátečním vzdělávání, nic nebrání tomu, aby v dospělosti si písmo upravili podle svých potřeb a v rámci globalizace přešli na písmo

tiskací, popř. variovali písmo dle jeho využitelnosti. Pokud se však jedinec ve své elementární přípravě kličkovému písmu, neboli jednotažnému lineárnímu písmu nenaučí a bude psát pouze tiskacím písmem, bude pro něho písmo psací obtížně zpětně čitelné.

Literatura a zdroje:

- DOLEŽALOVÁ, J. *Funkční gramotnost*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005.
- FASNEROVÁ, M. *Vybrané kapitoly z elementárního čtení a psaní*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012.
- FASNEROVÁ M. *Současné předlohy písma na primární škole jako součást reformy ve školství*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014.
- FASNEROVÁ, M. Studie jednotažného lineárního písma na 1. stupni základní školy v České republice. *Civilia – Odborná revue pro didaktiku společenských věd*, 2015, roč. 6, č. 1, s. 111–126.
- HŘEBEJKOVÁ, J. *Metodická příručka k výuce ČJ v 1. ročníku ZŠ*. Praha: SPN, 1987.
- CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu*. Praha: Grada, 2007.
- JEŘÁBEK, J., TUPÝ, J. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání – příloha upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením*. Praha: NIDV, 2007.
- KALHOUS, Z., OBST, O. *Školní didaktika*. Praha: Portál, 2002.
- KŘIVÁNEK, Z., WILDOVÁ, R. *Didaktika prvopočátečního čtení a psaní*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 1998.
- LENCOVÁ, R. *Comenia Script: praktický manuál*. Praha: Svět, 2008.
- LENCOVÁ, R. *Comenia Script universal praktický manuál*. Praha: Svět, 2010.
- LIPTÁKOVÁ, L., CIBÁKOVÁ, D. *Edukačný model rozvíjania porozumenia textu v primárnom vzdelávaní*. Prešov: PdF Prešovské Univerzity v Prešově. 2013.
- MAŇÁK, J. ŠVEC V. *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003.
- MULLIS, I. V. S. et al. *PIRLS 2006 international report: IEA's progress in international reading literacy study in primary schools in 40 Countries*. Chrstnut Hill, MA: TIMSS and PIRLS International Study Center, 2007. Dostupné na: <http://timss.bc.edu/PDF/PIRLS2006_international_report.pdf>.
- PENC, V. *Metodika psaní: Prozatímní učebnice pro pedagog. fakulty*. Praha: SPN, 1968.
- SPITTA, G. *Konder Schreiben eigene Texte: Klasse 1 und 2*. Berlin: Cornelsen Skriptor, 2000.

- ŠMELOVÁ, E., PETROVÁ, A., SOURALOVÁ, E. *Přípravenost dětí k zahájení povinné školní docházky v kontextu současného kurikula*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2012.
- ULICH, M. Mehrsprachigkeit: Was bedeutet für Pädagogen und Pädagoginnen_ In BUCHER, A. A., GUTENTHALER, A. *Heimat in einer globalisierten Welt*. Wien: Verlags GmbH and Co KG, 2001.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I*. Praha: Karolinum, 2008.
- VODIČKA, I. *Nechte leváky drápat: metodika levorukého psaní, kreslení a malování*. Praha: Portál, 2008.
- WILDOVÁ, R. *Závěrečná zpráva o výsledcích pokusného ověřování písma Comenia Script*. Praha: PdF UK, 2012. [online] [cit. 2013-1-4] Dostupné z [www: http://www.msmt.cz/pro-novinare/comenia-script-jako-alternativni-pismo-pro-skolaky](http://www.msmt.cz/pro-novinare/comenia-script-jako-alternativni-pismo-pro-skolaky)
- WILDOVÁ, R. Rozvoj pregramotnosti a počáteční čtenářské gramotnosti v kurikulu evropských zemí. *Pedagogika* 1–2. (10–21), 2012.

Kontakt na autorku příspěvku:

doc. PhDr. Martina Fasnerová, Ph.D.
Katedra primární a preprimární pedagogiky
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
e-mail: martina.fasnerova@upol.cz